

За семантикою виділяють К. про тварин, фантаст. (чарівні, героїчні, пригодн.), соц.-побутові; за структур. ознаками — кумулятивні, авантюрні, легендарні, анекдот., сатир., гумористичні. Така класифікація

Сторінка 1 з 4

поневолею. За характером персонажів поділяють на К. з алегорич. образами Правди, Кривди, Долі, Горя, Біди, Злиднів, Щастя; К. сатир.-гумор. типу, в яких змальовано гострі конфлікти родин. життя; висміюють егоїзм, скупість, обман; високо підносять людяність, працьовитість, ширість, мудрість («Золотий черевичок»). Більшість соц.-побут. К. вирізняються чітким розмежуванням персонажів різних сусп. сил («Про Правду і Кривду», «Як мужик пана обдував», «Допомога Довбуша бідакові» та ін.). Позитивні персонажі (кмітливий селянин, розважливий наймит) виражають інтереси труд. народу, не сприймаючи реліг. догм, забобонів («Піп і наймит», «Аби гроші — гріха не буде»). Із соц.-побут. К. органічно пов'язані К.-новели і К.-притчі, поширені у фольклорі багатьох народів, про вередливих, язикатих жінок, зажерливого чоловіка, винахідливого злодія («Язиката Хвеська», «Трапила коса на камінь»). К.-притча — невелике усне оповідання повчал. характеру про життєву пригоду, що утверджує справедливість осн. норм нар. моралі («Ківш лиха», «Про клепки і бочку»). К. відіграла важливу роль у розвитку багатьох жанрів худож. літ-ри, зокрема дитячої. Вивчення укр. К. починається з теор. праць М. Цертелєва (1820), І. Срезневського (1834), О. Бодяньського, М. Костомарова, П. Куліша, які систематизували зібрані матеріали. І. Срезневський відмежував нар. К. від літературної; запропонував поділяти казк. матеріал на міфол., билин. і фантастично-гумористичний (разом із К. про тварин). Визначал. принципом вивчення К. у 19 ст. став порівнял.-істор. метод, який використовували Ф. Буслаєв, О. Афанасьєв та ін. М. Драгоманов спочатку батьківщиною К. вважав Індію, пізніше — Єгипет, Малу Азію, Грецію. В укр. К. простежував впливи буддизму. ідей через іран. посередництво; пізніше казк. мотиви доходили з Візантії й Балкан (вплив переклад. повістей, апокрифів) та із Зх. через Польщу (лицар. романи). М. Сумцов називав батьківщиною К. Грецію; в Україну вони дійшли через Балкани, Польщу, Кавказ. О. Веселовський підкреслював особливу роль мотиву у формуванні сюжету. Питання схожості, навіть тотожності фабул К. різних народів проаналізували Т. Бенфей, О. Веселовський, Е. Ланг, Дж. Фрезер та ін., заклавши підвалини казкознавства. Чес. дослідник Й. Полівка здійснив порівнял. огляд слов'ян., зх.-європ та ін. К. у світ. контексті. Джерела К. вивчали представники фінської школи, які зафіксували показники поширених сюжет. типів (А. Аарне та ін.), а також росіянин М. Андреев, білоруси К. Кабашников і М. Новиков, поляк Ю. Кшижановський, болгарка В. Кашпарікова. Знач. внесок в опрацювання жанру К. зробили представники тартус. школи. В. Пропп розкрив етногр. підґрунтя К., зокрема у ритуалах ініціації.

Перші публікації укр. К. з'явилися у 19 ст., зокрема в альманахах «Галатея» (1839), «Молодик» (1843), «Вінок русинам на обжинки» (1847) та «Записках о Южной

Руси» П. Куліша (1857), зб. «Народныя южнорусскія сказки» І. Рудченка (К., 1869, вип. 1; 1870, вип. 2), «Малорусскія народныя преданія и рассказы» М. Драгоманова (К., 1876). К. записували та вивчали І. Срезневський, М. Костомаров, І. Головацький, Д. Мордовець, П. Куліш, Т. Шевченко, І. Манжура, Є. Гребінка, П. Чубинський, Л. Жемчужников, А. Димінський, С. Руданський, Б. Грінченко, Олена Пчілка, Леся Українка, І. Франко, В. Гнатюк, Д. Яворницький, І. Березовський, М. Левченко, М. Возняк, М. Андреев, М. Зінчук, П. Лінтур, Г. Сухобрус, І. Чендей, С. Пушик, Ю. Ярмиш, О. Брицина, Л. Дунаєвська, В. Сокол та ін. Системат. запис і публікування укр. нар. К. вела Етногр. комісія НТШ перед 1-ю світ. війною. У 1920-х рр. К. досліджували в Етногр. комісії УАН, від 1936 — в ІМФЕ НАНУ (Київ). Специфіку укр. К. розглядали Р. Волков («Сказка. Разыскания по сюжетосложению народной сказки. Т. 1. Сказка великорусская, украинская и белорусская», 1924), С. Мишанич («Народні оповідання», 1982; 1986; «Усні народні оповідання. Питання поетики», 1986), Л. Дунаєвська («Українська народна соціально-побутова казка (специфіка та функціонування)», 1987; «Українська народна проза (легенда, казка): Еволюція епічних традицій», 1997; 2000), О. Брицина («Українська народна соціально-побутова казка (специфіка і функціонування)», 1989; усі — Київ) та ін.

Виконавці й поширювачі К. — казкарі, нар. оповідачі. Відомі казкарі в Україні — Р. Чмихало, Х. Провора, І. Розсолота, А. Грицуняк, Т. Гринишин, А. Крицький та ін.; у рад. час — А. Калин, А. Крупій, С. Пуздрач, М. Галиця, К. Дерев'янченко, В. Королович, Ю. Ревть та ін. Видано зб. «Закарпатські казки Андрія Калина» (1955), «Дідо-Всеvido: Закарпатські народні казки» (1969), «Дванадцять братів» (1972), «Казки одного села» (1979), «Зачаровані казкою» (1984), «Чарівна торба» (1988; усі — Ужгород), «Українські народні казки, легенди, анекдоти» (1957), «Героїко-фантастичні казки» (1984), «Українські народні казки» (1986; 1988; 1992; 1995; 2001), «Казки народів СРСР» (1987), «Українські народні казки» (1988), «Казки народів світу» (1989), «100 казок» (2005–06, т. 1; 2006–08, т. 2; усі — Київ) та ін. К. опубл. у серіях «Українська народна творчість» (від 1976), «Бібліотека української усної народної творчості» (згодом «Серія української усної народної творчості», 1984–90-і рр.). Укр. нар. К. ілюстрували А. Базилевич, М. Дем'ян, Н. Задорожна, Є. Запорожець, К. Лавро, М. Стороженко та ін.

Казка літературна (К. л.) — жанр, що базується на осн. законах фольклор. К., наслідуює її оповідальний стиль; худож. твір, у якому використано нар. казк. сюжет та образи, органічно поєднано елементи дійсності з худож. вигадкою, домислом. Майстерно інтерпретовані нар. казки в зарубіж. літ-рах: дан. («Снігова Королева», «Стикий олов'яний солдатик» Г.-К. Андерсена), нім. («Дитячі і родинні казки» братів Грімм), франц. («Казки матінки моєї Гуски» Ш. Перро), чес.

(«Срібна книга казок» і «Золота книга казок» Б. Немцової), швед. («Малий і Карлсон, який живе на даху», «Пеппі Довгопанчоха» А. Ліндґрен), італ. («Пригоди Пінокіо» К. Коллоді, «Пригоди Цибуліно» Дж. Родарі) та ін. К. л. посідає значне місце у рос. класич. і сучас. літ-рі. Відомі «Казка про рибака і рибку», «Казка про мертву царівну та про сімох богатирів» та «Казка про попа і наймита його Балду» О. Пушкіна, «Горбоконик» П. Єршова, «Казки» М. Салтикова-Щедріна, «Дванадцять місяців» С. Маршака, «Мийдодір» і «Муха-Цокотуха» К. Чуковського, «Три товстуні» Ю. Олеші та ін. Літ. казк. класику представлено у багатьох перекладах українською мовою.

Укр. К. л. активно розвивали у 1-й пол. 19 ст. До жанру К. л. звертаються переважно автори дит. літ-ри, використовуючи насамперед нар. традиції або сюжети зі світ. фольклору і літ. класич. казки, розвиваючи дію на укр. ґрунті. Мотиви соц.-побут. нар. казок відчутні у творах І. Котляревського (поема «Енеїда», водевіль «Москаль-чарівник»), Г. Квітки-Основ'яненка (оповідання «Пархомове снідання», «Купований розум», «Мертвецький Великдень»), О. Стороженка («Марко Проклятий») та ін. Із жанром К. л. пов'язана творчість В. Забіли («Багатий і бідний»), **Вовчка Марка** («Дев'ять братів і десята сестриця Галя», «Невільничка», «Ведмідь»), **Мирного Панаса** («Казка про Правду та Кривду»), С. Руданського («Цар-Соловей», «Вовк, Собака і Кіт»), Ю. Федьковича («Голодний чорт, або Дорога до пекла», «Бідний Михась»), І. Франка (зб. «Коли ще звірі говорили», «Лис Микита», «Абу-Касимові капці», «Коваль Бассім»), Лесі Українки (поема «Осінь казка», драма-феєрія «Лісова пісня»), **М. Коцюбинського** (казки «Хо», «Про двох Цапків», «Дві Кізочки») та ін. Створювали віршовані К. л. (Б. Грінченко, А. Лотоцький, **Б. Лепкий**, **В. Гренджа-Донський**, **Р. Завадович**, **Н. Забіла**, **І. Нехода**, **Полтава Леонід**) або драматизовані (Леся Українка, **М. Кропивницький**, **Олесь Олександр**, **В. Королів-Старий** та ін.). Деякі казк. сюжети використано як лібрето до казок-опер («Коза-Дереза» і «Пан Коцький» М. Лисенка, «Івасик-Телесик» І. Віленського). К. л. розгалузилася на худож. переказ нар. сюжету, казку за фольклор. мотивами і власне автор. К. л. (використовують осн. закони жанру без запозичення фольклор. сюжетів та образів). У К. л. також олюднують предмети, рослини, тварин, явища природи і поняття, використовуючи метафори, порівняння тощо. За змістом, героями та проблемами К. л. більш сучасна. У 1920-30-х рр. поміт. внесок до казк. скарбниці зробили **П. Тичина** («Івасик-Телесик»), **В. Поліщук** («Бездрик-Кумедрик та Комашка-Горупашка»), **О. Донченко** («Казка про Павука, Горобця та Шуліку», «Казочка про ледаря Мамулу Тухтійовича, про Діда-Мироїда та про скарб колгоспний»), **П. Панч** («Казка про двох братів та їх сестричку Івону») та ін. Незважаючи на намагання вульгарно-соціол. критики у серед. 1920-х — на поч. 1930-х рр. вилучити з літ. процесу казку як жанр, К. л.

набула розвитку. У цьому жанрі активно працювали **Н. Забіла** («Хатинка на ялинці», «Казка про Півника та Курочку і про хитру Лисичку», «Пригода з автобусом»), **О. Іваненко** («Лісові казки», «Великі очі»), **М. Трублаїні** («Про дівчинку Наталочку і сріблясту Рибку»), **Л. Первомайський** («Казка про Івана Голика»), **А. Шиян** («Іван — мужицький син») та ін. У 1950-60-х рр. у жанрі К. л. виступили **М. Стельмах** («В їжаковім вітряку»), **П. Воронько** («Чотири вітри», «Казка про Чугайстра»), **В. Бичко** («П'ять казок», «Лісова перепустка»), **Григор Тютюнник** («Степова казка»), **В. Симоненко** («Цар Плаксі та Лоскотон», «Подорож у країну Навпаки»), **В. Близнаць** («Земля Світлячків»), **Л. Костенко** («Бузиновий цар») та ін. Жанр К. л. розвинули **О. Бакуменко**, **В. Гужва**, **Ю. Збанацький**, **А. Качан**, **Т. Коломієць**, **А. Костецький**, **В. Малик**, **З. Мензатюк**, **В. Нестайко**, **Д. Павличко**, **Я. Стельмах**, **Ю. Ярмиш** та ін. Серед ілюстраторів К. л. — **А. Базилевич**, **А. Василенко**, **Г. Галинська**, **В. Єрмо**, **В. Жерибор**, **Т. Зеленченко**, **К. Лавро**, **Ю. Мітченко**, **К. Штанко** та ін.

Рекомендована література

1. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край: Мат. и исследования, собран. П. П. Чубинским. Т. 2. Малорус. сказки. С.-Петербург, 1878;
2. Гнатюк В. Народні казки. Л., 1913;
3. Українські народні байки (Звіриний епос) // Етногр. зб. 1916. Т. 36-37;
4. Возняк М. Українські народні казки. Кн. 1-3. К., 1946-48;
5. Сухобрус Г. Казка. Українська народна поетична творчість. Т. 1-2. К., 1958;
6. Пропп В. Я. Морфология сказки. Москва, 1969;
7. Новиков Н. В. Образы восточнославянской волшебной сказки. Ленинград, 1974;
8. Ярмиш Ю. Ф. У світі казки. К., 1975;
9. Казки про тварин. К., 1976;
10. 1979;
11. 1986;
12. Народные русские сказки А. Н. Афанасьева. Т. 1-3. Москва, 1984-85;
13. Шаблійовський В. Є. Ритм фантастичної казки // Слов'ян. літературознавство і фольклористика. 1986. Вип. 15;
14. Соціально-побутова казка. К., 1987;
15. Дунаєвська Л. Ф. Персонажна система української народної казки: Аспекти поетики. К., 2000.
16. Ярмиш Ю. Ф. У світі казки. К., 1975;
17. Аникин В. П. Русские писатели и сказка // Сказки рус. писателей. Москва, 1980;
18. Нагибин Ю. О сказках и сказочниках // Лит. сказки

зарубеж. писателів. Москва, 1982;

Ю. Ф. Ярмаш

19. Костюченко В. А. Літературними стежками. К., 2009.

Бібліографічний опис:

Казка / Ю. Ф. Ярмаш // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-12229>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).